

HISTORY

Українська інтелігенція Наддніпрянщини пізньоімперського періоду:
історіографія проблеми

Я. Л. Платмір

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького
Corresponding author. E-mail: metsepman91@gmail.com

Paper received 10.09.20; Accepted for publication 24.09.20.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-237VIII41-04>

Анотація. Стаття містить аналіз історіографії інтелігенції кінця XIX – перших десятиліть XX ст. Автор відносить до неї праці сучасників із історії творення модерної української нації та роль у ній інтелектуалів й селянства. У цьому дослідженні опрацьований доробок видатних українських суспільно-політичних діячів, істориків, етнографів з тематики; осмислено їхній внесок у вивчення взаємин інтелектуалів та селянства, конфлікт «місто-село» тощо.

Ключові слова: інтелігенція, Наддніпрянщина, візія, історіографія, селянство.

Вступ. Керуючись проблемно-хронологічним методом дослідження, автор має намір виокремити три періоди історіографії української інтелігенції кінця XIX – початку XX ст., та, окремо, звернути увагу на праці російських і західних науковців. Принагідно зазначимо, що попри значну кількість тематичних студій, розвідок, безпосередньо присвячених інтелектуальному осмисленню селянства, що було важливим сегментом творення української модерної нації, не так уже й багато. Визнаючи той факт, що одним із завдань інтелігенції було якраз осмислення та формування візії сільської людності (тут – у межах Наддніпрянщини), спробуємо звернути на нього більше уваги.

Короткий огляд публікацій по темі. Варто звернути увагу на дискусію між Я. Грицаком та Г. Касьяновим. Перший наголосив, щоправда, дещо раніше, на хронічних вадах: «Нечисленності української інтелігенції» та майже тотальній «неосвіченості селян». Оригінальні судження другого – це намагання застерегти колег від «змішування» інтелігенції як соціальної верстви та інтелігенції-феномена («того, що власне створило семантичне значення терміна «інтелігенція»). Інтелігенція в цьому разі – це «суспільний фермент, який постійно провокує та продукує стан незадоволення, постійно явно чи приховано перебуває у незгоді з офіційно визначеною лінією (політичною, економічною тощо), це «вічний революціонер», відкритий чи прихований дисидент, нонконформіст». Обидва вчені зійшлися на думці, що про інтелігенцію варто писати не лише через призму внутрішніх процесів і тенденцій, а й зважати на процеси у сусідів, простежувати переплетіння та взаємовпливи, подібність та розбіжність подій [1-3].

Численні публікації та дисертація Д. Кудінова «проливають світло» на «відмінності реалізованих селянами способів боротьби», що стало можливим завдяки детальному вивченню автором праць науковців різних історичних епох. Наголошуючи на тому, що «серцевину проблематики соціальних виступів селянства займали блоки конфронтації селянин-поміщик, селянин-державна, селянин-селянин і селянин-церква». У спробах окреслити нинішні «живі теми селянознавчих дискусій» надав перевагу змісту, мотиваціям і результативності виступів. Досить вдало вказав на те, що «здебі-

льшого історики пояснювали їх (мотиви) матеріальними чинниками», тоді як у працях сучасних служителів Клію О. Михайлюка, Ю. Присяжнюка (також щодо інтелігенції – В. Потульницького Ф. Турченка, О. Копиленка, Ю. Шаповала, С. Кулика, В. Ситника, О. Салтовського, С. Шамари, Т. Портнової) міститься «ідеалістичний підхід до проблеми» [4-5]. Ці історики, стверджує Д. Кудінов, розглядають проблему селянського руху інакше – «як реакцію аграріїв на державне втручання в традиційний селянський світ, розширення селянського «миру», втрати старої гармонії аграрного світу» [6, с. 377]. У їхньому доробку зазнає змін і «розгляд внутрішньоселянських конфліктів, які в радянській історіографії аналізувалися в контексті «другої соціальної війни», а нині пояснюються багатьма дослідниками із соціально-психологічної точки зору» [6, с. 380].

У статті О. Бойкова окреслено низку положень, які полегшують завдання автора дисертації щодо обґрунтування предмету дослідження, зокрема й таке: «В Україні на кінець XIX – початок XX ст. еліта була представлена інтелігенцією, яка в цей період остаточно утверджувалася у форматі громадсько-політичного руху...» [7, с. 2]. Ще одне слушне міркування пов'язане з увагою до релігійного чинника, як такого, що єднав (чи роз'єднував) українське селянство Наддніпрянщини (конкретно йшлося про Південь), з одного боку, із духовенством «титової РПЦ», з іншого, представниками українського національного руху [7, с. 2]. Не позбавлена нашого інтересу й думка О. Бойкова про те, що в той період «українська інтелектуальна еліта... поділялася на західників і слов'янофілів» [7, с. 4].

Серію публікацій із проблематики української інтелігенції XIX – початку XX ст. запропонувала О. Ханусин. Зосередивши основну увагу на галицькому досвіді, вона послідовно простежила історіографію питання, соціальне походження та родинне виховання інтелектуалів, їхнє матеріально-побутове становище, деякі аспекти повсякдення, життєвий та творчий шлях окремих представників [8-13]. Для нашого дослідження важливим є висновок дослідниці, що «на формування української інтелігенції... як провідної соціальної групи, впливав ряд чинників... значення мав... мультику-

льтурний характер краю, українсько-польські (українсько-російські. – Я. П.) співпраця/суперництво тощо...» [12, с. 62]. Продуктивним для подальших студій визнаємо звернення уваги львівської дослідниці на суб'єктивні сторони розвитку інтелігенції, також запропоновані нею положення, що походження не завжди визначало долю інтелігента: він міг вийти за межі того середовища, у якому народився, завдяки освіті, вродженим талантам, працьовитості, сприяння меценатів. Тим більше, що політичні, культурно-світоглядні, соціально-економічні модернізаційні зміни надавали можливості піднятися «соціальним ліфтом» [12, с. 62-64].

У статтях І. Коляди зроблено загалом успішну спробу реконструкції соціально-психологічного портрета того прошарку інтелігенції, яка була зайнятою в освітній сфері села. У контексті характеристики повсякденних проблем і турбот її представників дослідник умовно поділив сільських учителів на прагматиків та «ідеалістів» («яких... у цьому середовищі не бракувало»). У другому випадку, надто коли доводилося одружуватися з селянкою, учителю доводилося чи не все життя займатися «невдячною працею задля народу» [14, с. 67]. Побутові обставини так його обтяжували, що «ніколи було й газети почитати», а це своєю чергою формувало опозиційне ставлення до селян [14, с. 66].

Варто зазначити, що більшість авторів, коли бралися досліджувати наддніпрянську інтелігенцію рубежу ХІХ–ХХ ст., робили акцент на громадсько-політичному житті. Відповідно взаємозв'язки інтелектуалів із іншими верствами населення лишалися ніби осторонь. Власне тому для нас важливо простежити навіть найменші зусилля в цьому напрямку. Привертає увагу стаття А. Радчука, у якій він посилається на окремі міркування Н. Шип і стверджує, що саме тогочасне молоде покоління українців «порушувало національні й соціальні проблеми, які турбували... суспільство» [15, с. 140]. Порушувало по-особливого, тобто значною мірою ще перебувало в полоні уявлень і тверджень своїх «авторитетних учителів» (М. Костомарова, П. Куліша, М. Драгоманова, О. Кониського). Саме тому селянство не завжди можна було простежувати в таких поняттях як «єдиний русько-український народ» [15, с. 141].

Сучасні історичні студії помітно претендують на новітні теоретичні узагальнення й рекомендації. Цей аспект постає для нас у контексті тривалих дискусій про «історичні» та «неісторичні» модерні нації, що вряди-годи тривають на дещо іншому полемічному майданчику – «селянські нації». У першому випадку змістовні розвідки належать І. Лисяку-Рудницькому, Г. Грабовичу, В. Потульницькому, Я. Грицаку, В. Масненку, у другому – А. Граціозі, Д. Бовуа, А. Заярнюку, О. Михайлюку, С. Токцю, Ю. Присяжнюку. Вони помітно підважують, однак повною мірою не деконструюють закорінені у свідомості істориків міфологізовані «пізнавальні конструкції», сформовані в різні періоди історії переважно під політичним впливом, власне тому – лише почасти вирішують кілька засадничих завдань [16, с. 43]. Керуючись міркуваннями В. Масненка про «суспільні та евристичні можливості» української національної історичної парадигми початку ХХ ст., спробуємо в процесі дослідження розширити їхній пізнавальний діапазон власне в суспільному контексті [17, с. 50; 18].

Адже за подібним до наукового сценарію відбувалася відома інтелектуальна сепарація та спроба ствердження модерної нації, в якій селянству було відведено роль «історичного матеріалу», а інтелігенції – творців історичних дискурсів. Безперечно, у цьому разі на методологію нашого дослідження відчутно «тисне» криза невідповідності між парадигмою модерної історіографії та численними критичними оцінками на її адресу. Пропонуючи локальний компроміс між цими «непримиренними ворогами», зазначимо, що для нас «мета і сенс історії» лежить у площині не так реанімації національного охоплення інтелігенцією пізньоімперського періоду тогочасного наддніпрянського селянства, як його розуміння та тлумачення [19, с. 82; 20, 153].

Реконструювати «культурну політику» М. Грушевського, причетну до поглядів на село, селянське питання, спробував В. Тельвак. Аналізуючи діяльність Грушевського як редактора й дописувача газет «Село» та «Засів», він з'ясував, що першочерговим пріоритетом для вченого була боротьба з неписьменністю сільської людності. При цьому Грушевський намагався більше впливати не так на самих селян, як на «читачів», треба думати, у першу чергу на інтелігенцію. На ґрунті численних джерел В. Тельвак доводить: «Провідною рисою історичної публіцистики М. Грушевського було намагання прищепити читачеві почуття соборності українських земель» [21, с. 127-128]. Отже, «об'єктивне й серйозне» ставлення Грушевського до різних аспектів обговорюваних на той час питань дає підстави відводити вченому особливе місце одного з перших фундаторів національного погляду на селянський загал Наддніпрянщини (й водночас Галичини). Своєю чергою часописи «Село» та «Засів» треба сприймати як «справжню школу національного самовиховання» широких читацьких кіл, зокрема й селянства [21, с. 132].

Поглядам і творчості Д. Яворницького приділила увагу дніпровська дослідниця Н. Буланова. Він, з одного боку, продовжував, фольклорно-етнографічну традицію (збирав джерела, які засвідчували самотність селянства Наддніпрянщини, його зосередженість на «власному амбівалентному світі», збереженні автентичної спадщини, «яка асоціювалась із правом на самотнє існування» [22, с. 18]. Яворницький був одним із тих, хто тісно й послідовно пов'язував українських селян із культурною спадщиною, традиціями козацьких вольностей. Н. Буланова вбачає їх «на рівні побутової свідомості» [22, с. 118]. Ба більше, «українські селяни через історично сформований хист до мудрування потенційно були схильними до релігійної модернізації. В їхньому світогляді... співіснувала православна догматика й міфологічно-релігійні уявлення» [22, с. 118]. Це дало підстави стверджувати, що завдяки своєрідному селянському «фольклористично-етнографічному простору Наддніпрянщина залишалась унікальним світом мови, релігійності, фольклористичної культури, історичної пам'яті». А хлібороби – «люди від плуга, виявилися мало готовими до нових реалій життя, залишилися у своєму часі та просторі» [22, с. 118].

Оригінальні ракурси дослідження проблеми інтелі-

генції, її уявлень та поглядів запропонували багато інших істориків, наприклад Б. Кравченко, який звернув увагу на статистичний бік справи (згідно з матеріалами першого Всеросійського перепису населення 1897 р.) й, зокрема, зазначив, що «головною соціальною функцією інтелігенції було створення і відтворення духовно-культурних цінностей (селянства. – Я. П.)» [23, с. 58; 24, с. 34].

Метою розвідки є простежити етапи та результати дослідження української інтелігенція пізньоімперського періоду, насамперед у контексті творення її візії селянства.

Виклад основного матеріалу. Отож, до першого історіографічного періоду відносно праці, що були написані сучасниками подій. Вони були досить численними. Їхня основна тематика – інтелектуальна спадщина російського та українського модерного націотворення. Селянство в таких працях, як соціальна верства, було представлено напрочуд рідко. Щоправда, це не означало його цілковиту відсутність, позаяк селянський загал здебільшого осмислювався через поняття «народ». Цікавим видається те, що в історіографії кінця XIX – початку XX ст. наукові студії були спрямовані переважно на масового читача й були, зазвичай, наукового-популярного та публіцистичного характеру, а деколи й пропагандистського. Чимало тогочасних розвідок виконано на межі історіографії та джерелознавства. Сюди варто віднести праці М. Грушевського, Д. Багалія, Д. Яворницького, М. Сумцова та інших відомих учених.

У своїй брошурі «Про українську мову та українську справу (1907) М. Грушевський звертав увагу на небажання авторів текстів вживати українську мову. Ці настрої домінували тоді як серед інтелігенції, так і селянства [24, с. 5]. «Публіка з народу та пів-інтелігенції» демонструвала такі манери поведінки, котрі вчений розцінював як справжнє «національне лихо». Як інтелектуал і громадський діяч, М. Грушевський намагався протидіяти різним маніпуляціям імперської влади стосовно селянства («народу») [25, с. 5]. Очна й заочна дискусії велися вже без безпосередньої участі в ній селян, у межах досить жорсткого протистояння національних інтелектуальних парадигм. Питання «життя і смерті українського народу» М. Грушевський убачав у тому, щоб «українська інтелігенція – українська з роду, з симпатій, пригорнулася ширю, гаряче до українського руху...» [25, с. 11]. Від цього, вважав він, залежало, чи стане багатомільйонне селянство «зі славною історією» й водночас самобутньою культурою «справжньою нацією, чи завмре в ролі пів-етнографічної народності» [25, с. 11]. Тобто Грушевський окреслював певні завдання інтелектуалів Наддніпрянщини на «ниві» формування модерної нації, з обов'язковим залученням місцевого селянства.

Натомість у праці «Чого ми хочемо самостійної України?» С. Рудницький обґрунтовував українську важливу, на його погляд, ідею незалежної державності для українців. У цьому інтерпретаційному контексті він вбудовував певну внутрішню логіку «хліборобство – традиція – селянство – народ». Також звертав увагу на етнічну самобутність, наголошував, що український народ є споконвіку чисто хліборобським, і це закладено в його культурі («все в ній притінене для хлібороб-

ства, що споконвіку було й є тепер головним заняттям українського народу») [26, с. 71; 27, с. 111-117]. Учений не лише аргументував фундацію національно-державницької ідеології (свідомості), а й метафорично «виводив» добре відоме в сучасній науці поняття «селянська нація» [16, с. 9].

Б. Грінченко, котрий поєднував у собі «історика та громадського діяча», по суті репрезентував кращі інтелектуальні сили початку XX ст. Він одним із перших звернув увагу та прописав концепт оригінального соціокультурного явища, котре можна означити діалектичним взаємозв'язком між інтелектуалами («панамі») та селянством («мужиками») [28, с. 14]. До наукового здобутку Грінченка ми відносимо успішну спробу засвідчення глибоких власне соціокультурних відмінностей цих двох верств. Хоча здебільшого це були зауваги стосовно соціально-економічного становища, та Грінченко не оминув увагою і національний аспект. На його думку (досить дискусійну), «панство» зрелося «своєї національності» [28, с. 14-15]. При цьому щонайменше дві обставини не були враховані: по-перше, позиція самого Грінченка та його однодумців, хоча й нечисленних, по-друге, глибокі зміни в суспільстві, котрі важко було побачити та збагнути сучасникам. Усе це вимагало випробування часом та значно ширшої інформаційно-пізнавальної опції. Утім, ці «недоліки» не применшують здобутків інтелектуала, котрий у форматі дискусії шукав місце для селянства вже в нових моделях «організованої і політично цілеспрямованої боротьби... за національно-культурну й державну незалежність України» [28, с. 6].

Розглядаючи проблему формування інтелігенції Наддніпрянщини кінця XIX – початку XX ст., важливо зазначити загальні історичні умови та збагнути ключові тонкощі численних соціальних і культурних мікросередовищ. Це дає можливість з'ясувати особливості характерів, професійної підготовки, розуміння «стратегій вибудовування наукової кар'єри, реалізація яких мала вплив на відтворення самого інтелектуального середовища та його поглядів на селянство як таке [29, с. 20]. Одним із діячів, котрий збирав матеріальні й духовні «скарби» народу, був Д. Яворницький. Аби фундувати «народну словотворчість, він мав чимало кореспондентів – учителів, агрономів, лікарів, письменних селян. Найактивнішими з них були: О. Коваленко, М. Сергійв, Ф. Заболотний, І. Аутодаров, В. Патлань, М. Погрібняк, О. Білаш та В. Соляник» [30, с. 76]. Вони систематично надсилали йому оригінальний етнографічний матеріал (лексичні та ідіоматичні вирази, пісні, приказки, оповідки тощо). Робили це за власним бажанням та зі знанням того, «що скарби духовної культури народу, які вони збирають..., стануть здобутком української культури» [30, с. 76]. Яворницький репрезентував, по суті, покоління етнографів свого часу. Знані сучасники (М. Сумцов, М. Новицький, М. Жученко та ін.) вказували на його обізнаність та велику кількість опрацьованих і зібраних джерел з народознавства, що свідчило про лідируючі позиції Яворницького серед тогочасних науковців у цій царині.

Доречно виокремити два аспекти досліджуваною проблематики: представників інтелігенції як виразників інтересів (чи навпаки) української спільноти та «селянські сліди» в їхніх інтелектуальних практиках. Вла-

сне тому нашу увагу привертає досить численна когорта освіченого українства, для котрого другий аспект був, з одного боку, ознакою «родової приналежності», з іншого – сферою мрій і бажань, які так і не вдалося реалізувати. До таких відносимо Б. Кістяківського – правознавця, філософа права, соціолога, одного з організаторів ВУАН. Навіть представники російської інтелігенції, з якими він найактивніше співпрацював, «бачили в ньому втілення українського культурного сепаратизму, що вважалось несумісним з ідеєю творення Росії як національної держави, духовно-ідеологічним піддруктям якої мала бути загальноєвропейська культура» [31, с. 73]. Як людина з системними поглядами та прихильник комунікації з російським, так званим «загальнодемократичним рухом», Б. Кістяківський стояв поруч із М. Василенком, В. Вернадським, М. Грушевським, В. Леонтовичем, М. Могилянським, В. Науменком, М. Туганом-Барановським. Окрім них, співпрацював із Б. Грінченком, С. Петлюрою, С. Єфремовим, А. Кримським, Ф. Матушевським, С. Русовою, О. Саліковським та ін. У візії Кістяківського та більшості його колег українське селянство Наддніпрянщини поставало в усе тих же образах «народу», «української народної маси», «(не)державної народності», «українців» (переважно як етносу) [31, с. 78-79]. Такий ліберально-демократичний підхід не давав можливості вбачати в культурі сільської людності перспектив національно-державного ствердження, причому навіть у роки Першої світової війни, коли погляди «поступовців» помітно змінювалися в бік «національних уявлень та інтересів» [31, с. 79]. І після падіння самодержавства Кістяківський помилково сподівався на пробудження в росіян нового погляду на українців.

Своєрідний курс сприйняття селянства мав В. Винниченко. Життєпис цього громадсько-політичного діяча досить цікавий: син сільського чабана, котрий став відомим письменником і державним діячем. Він так бачив суспільно-політичну ситуацію 1917 року: прихід в Україну більшовизму – це «диктатура незначної частини пролетаріату (російського) над другою частиною пролетаріату (українською) й передусім українським селянством» [32, с. 10-12].

З певними політичними пріоритетами розглядали аграрне (селянське) питання С. Петлюра, С. Єфремов, А. Кримський та ще ціла когорта інтелектуалів, котрим випало робити непростий вибір між літературним мистецтвом (публіцистикою) і політикою.

Концептуально інакше характеризував наддніпрянську українську інтелігенцію початку ХХ ст. та доби Української революції 1917–1921 рр. В. Липинський. Він критично оцінював її за політичні прорахунки, водночас віддавав належне «за енергію, самопосвяту і працьовитість під час виконання своїх громадянських обов'язків» [33, с. 548; 34, с. 37-38]. Липинський вважав, що «наш пересічний інтелігент не гірший від пересічного інтелігента європейця», принагідно вбачав у своєму земляку-інтелектуалі «більше ідейності й навіть більше чесності», натомість скептично сприймав «його методи національної організації...», гіршими називав «його способи національної боротьби» [33, с. 548]. Ці міркування дають достатньо підстав для розуміння того, наскільки критично теоретик українського консерватизму трактував ідеологічну та практичну роботу інтелектуальних еліт Наддніпрянщини, з принагідним залученням селянства до національного життя.

Основною характеристикою історіографії пізньоімперського періоду стало «формування легітимізаційної моделі українського минулого, яка повинна була вивести на історичну арену Україну та українців й обґрунтувати їх право на національну індивідуальність і самостійну державність» [35, с. 11]. Належне місце в цій моделі належало інтелігенції й селянству. Здобутком історіографії перших десятиліть ХХ ст. стало напрацювання першого досвіду розуміння «вкоріненого позачасового знання про самого себе» як селян, так і інтелігенції, зокрема й з «модерним присмаком» [35, с. 11]. Окрім того, чимало метафор, які народилися в історіографії позитивізму й неоромантизму, дотепер слугують засобом наукового пізнання й репрезентації отриманих знань, серед них: еволюція, відродження, революція, розвиток.

Висновки. Історична наука покликана конструювати знання про минуле, яке залежить відразу від кількох, так би мовити, «соціокультурних обривів»; у цьому випадку від внутрішнього світу селян, інтелігентів початку ХХ ст., також істориків (які репрезентують різні історіографічні напрями) та самого дослідника. Сукупно мова йде про рецепції, уявлення, стереотипи, творення на їхньому ґрунті наукових знань. Назагал проблема історіографії української інтелігенції Наддніпрянщини пізньоімперського періоду в річищі творення візії (образів) тутешнього селянства видається нам малодослідженою, відтак потребує подальших поглиблених студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX ст.: соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – Київ: Либідь, 1993. – 176 с.
2. Касьянов Г. Українська інтелігенція: проблеми вивчення іреінтерпретацій / Г. Касьянов // наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія. – 2004. – Вип. 8. – С. 7–22.
3. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації / Я. Грицак. – 2-ге вид. – Київ: Генеза, 2000. – 249 с.
4. Кудінов Д. В. Бездержавники й українське селянство в 1900-х роках: до історіографії проблеми / Д. В. Кудінов // Сумський історико-архівний журнал. – 2015. – № XXIV. – С. 21–28.
5. Кудінов Д. В. До питання революційних подій у Ніжині 1905 р.: селянський вимір / Д. В. Кудінов // Укр. іст. журн. – 2010. – № 2. – С. 95–102.
6. Кудінов Д. В. Селянський рух у Наддніпрянській Україні в 1900 р. – лютому 1917 р.: історіографія: дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: спец. 07.00.06 / Д. В. Кудінов. – Київ, 2015. – 464 с.
7. Бойков О. Соціокультурні та релігійні чинники на Півдні України наприкінці XIX – на початку ХХ ст. / О. Бойков // Історія України. – 2009. – № 6. – С. 1–4.
8. Ганусин О. Володимир Барвінський: образ інтелігента через призму приватного життя / О. Ганусин // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2014. – Вип. 1. – С. 104–110.
9. Ганусин О. Матеріально-побутове становище галицької творчої інтелігенції на межі XIX – ХХ століть / О. Ганусин

- // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2013. – Вип. 1. – С. 20–25.
10. Ганусин О. Повсякденне життя української інтелігенції Галичини у другій половині XIX – на початку XX століть у світлі джерел та історіографічних інтерпретацій / О. Ганусин // Вісник Львівського університету. Серія: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. – 2014. – Вип. 8. – С. 220–230.
 11. Ганусин О. Українська інтелігенція XIX століття в історіографічних інтерпретаціях / О. Ганусин // Українознавчий альманах. – 2013. – Вип. 14. – С. 71–73.
 12. Ганусин О. Формування української інтелігенції Галичини в другій половині XIX – на початку XX ст.: соціальне походження та родинне виховання / О. Ганусин // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Історія. – 2017. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 62–74.
 13. Ганусин О. Б. Повсякденне життя української інтелігенції Галичини в другій половині XIX – на початку XX століття: дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 / О. Б. Ганусин. – Львів, 2018. – 287 с.
 14. Коляда І. Вчительська інтелігенція Наддніпрянської України: порівняльний аналіз матеріального та побутового становища (друга половина XIX – початок XX сторіччя) / І. Коляда // Зб. наук. пр. / Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. Серія: Історія та географія. – Харків, 2014. – Вип. 51. – С. 63–68.
 15. Радчук А. О. Роль української інтелігенції в громадсько-політичному житті Наддніпрянської України наприкінці XIX – на початку XX ст. / А. О. Радчук // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – Київ: Ін-т історії України НАНУ, 2008. – Вип. XV. – С. 138–142.
 16. «Незручний клас» у модернізаційних проектах (Андреа Граціозі, Юрій Присяжнюк, Даніель Бовуа, Олександр Михайлюк, Сяргей Токць, Андрій Зярянюк): форум // Україна Модерна. – 2010. – Чис. 6(17). – С. 9–44.
 17. Масненко В. Від «неісторичного» народу до «історичної» нації: спроба окреслення ідентифікаційного потенціалу української національної історіографії / В. Масненко // Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii / Pod redakcją K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzoska, L. Zaskilniaka. – Poznań: Instytut Historii UAM, 2010. – S. 39–51.
 18. Масненко В. В. Історичні концепції М. С. Грушевського та В. К. Липинського. Методологічний і суспільно-політичний виміри української історичної думки 1920-х років / В. В. Масненко. – Київ–Черкаси: Брама-ІСУЕП, 2000. – 284 с.
 19. Анкерсміт Ф. Гістарыяграфія і постмодэрнізм / Ф. Анкерсміт // Будучыня гісторыі: зб. артык. па сучаснай гістарыяграфіі; Склад. і навук. рэд. Г. Сагановіч. – Мінск: Медысонт, 2008. – 274 с.
 20. Ankersmit F. Historiography and Postmodernist / F. Ankersmit // History and Theory. – Vol. 28. – № 2. – Middeltown: Wesleyan University, 1989. – P. 127–153.
 21. Тельвак В. Культурна політика Михайла Грушевського як редактора селянських газет / В. Тельвак // Укр. селянин. – Черкаси, 2018. – Вип. 19. – С. 127–134.
 22. Буланова Н. М. Домінуючі риси світогляду українського селянства у фольклорно-етнографічній спадщині Д. І. Яворницького (за матеріалами ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ) / Н. М. Буланова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. / Редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д.: Ліра, 2015. – Вип. 13. – С. 110–119.
 23. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. / Б. Кравченко; пер. з англ. – Київ: Основи, 1997. – 424 с.
 24. Баличева Л. Еволюція соціальної структури інтелігенції Наддніпрянської України в XIX ст. / Лариса Баличева // Зб. наук. пр. Харківського національного університету ім. Г. С. Сковороди. Серія: Історія та географія. – 2013. – Вип. 47. – С. 33–37.
 25. Грушевський М. С. Про українську мову й українську справу: ст. й замітки / М. С. Грушевський. – Київ: Друкуя П. Барського, 1907. – 36 с.
 26. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? / С. Рудницький; Упоряд. О. І. Шабля. – Львів: Світ, 1994. – 416 с.
 27. Власюк О. Проблема українських етнічних територій у висвітленні Степана Рудницького / О. Власюк // Народна творчість та етнографія. – 2004. – № 5. – С. 111–117.
 28. Грінченко Б. Діалоги про українську національну справу. Джерела з історії суспільно-політичного руху в Україні 19 – поч. 20 ст. / Б. Грінченко, М. Драгоманов. – К.: Ін-т укр. археогр. НАНУ, 1994. – 287 с.
 29. Кісельова Ю. А. Інтелектуальне середовище історико-філологічного факультету Харківського університету та його вплив на становлення Д. І. Яворницького як ученого / Ю. А. Кісельова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. / Редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д.: Ліра, 2015. – Вип. 13. – С. 11–21.
 30. Бекетов В. М. Василь Степанович Соляник – учень Д. І. Яворницького / В. М. Бекетова // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті: зб. наук. пр. / Редкол.: С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д.: Ліра, 2015. – Вип. 13. – С. 74–78.
 31. Горбань Ю. А. Постать Богдана Кістяківського в українському визвольному русі початку XX століття / Ю. А. Горбань // Сторінки історії: зб. наук. пр. – 2010. – Вип. 30. – С. 71–80.
 32. Сидоренко В. Цей підступний імперський хробачок: сторінками спогадів В. Винниченка / В. Сидоренко // Голос України. – URL: <http://www.golos.com.ua/article/327261> (дата звернення: 12.01.2019).
 33. Терещенко Ю. Скарби історичних традицій / Ю. Терещенко. – Київ: Темпора, 2011. – 560 с.
 34. Онацький Є. Українська емоційність / Є. Онацький // Українська душа: Зб. оригінальних досліджень української ментальності. – К.: МП “Фенікс”, 1992. – С. 36–48.
 35. Зашкільняк Л. Українська історіографія початку XX століття і міфологізація національної свідомості українців / Л. Зашкільняк // Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii / Pod redakcją K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzoska, L. Zaskilniaka. – Poznań: Instytut Historii UAM, 2010. – S. 9–19.

REFERENCES

1. Kasianov G. Ukrainian intelligence at the turn of XIX – XX centuries: socio-political portrait / Georgiy Kasianov. Kyiv: Lybid, 1993. – 176 p.
2. Kasianov G. Ukrainian intelligency: problems in learning interpretations / G. Kasianov // academic writings of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University. Series: History. – 2004. – Is.8. – p. 7–22.
3. Hrytsak Y. Essays in Ukrainian History: formation of Ukrainian modern nation / Y. Hrytsak. – Is.2. – Kyiv: Geneza, 2000. – p.249.
4. Kudinov D.V. The Statless and Ukrainian peasantry in 1990s: historiographical issues / D. V. Kudinov // Sumy historical archival magazine. – 20015. – № XXIV. – p. 21–28.
5. Kudinov D. V. On the Issue of the Revolutionary Events in Nizhyn 1905: Rural Dimension/ Dmytro Valeriiovych Kudinov // Ukrainian historical magazine 2010. №2. – p.95–102.
6. Kudinov D. V. Peasant movement in the Dnieper Ukraine in 1900 - February 1917:

- Historiography: scientific dissertation: 07.00.06 / D. V. Kudinov. – Kyiv, 2015. – p.464.
7. Boikov O. Socio-cultural and religious issues in the South Ukraine at the end of XIX – at the beginning of XX cent. / O. Boikov // History of Ukraine. – 2009. - №6 – p. 1-4.
 8. Hanusyn O. Volodymyr Barvynskiy: a portrait of an intelligent through the prism of the private life / Olena Hanusyn // Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: History. 2014. Is.1. – P. 104-110.
 9. Hanusyn O. Material and social position of the Galician creative intelligence at the turn of XIX-XX cent / Olena Hanusyn // Scientific notes of Ternopil National Pedagogical University. Series: History. 2013. Is. 1 – p.20-25
 10. Hanusyn O. Daily routine of the Galician intelligence in the II part of XIX- at the beginning of XX cent.in the historiographic interpretations and highlights/ Olena Hanusyn // Bulletin of the University of Lviv. Series: bibliography, library sciences and IT. 2014. Is. 8. P.220-230.
 11. Hanusyn O. Ukrainian intelligence of XIX century in historiographical interpretations / Olena Hanusyn // Ukrainian Studies Almanac. 2013. Is. 14. – P. 71-73.
 12. Hanusyn O. The formation of Ukrainian intelligence in Galicia at the II part of XIX- at the beginning of XX centuries.: social origin and family discipline / Olena Hanusyn // Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University. Series: History. 2017. Is.: 2. Part.1. – P.62-74.
 13. Hanusyn O. Daily routine of Ukrainian intelligence of Galicia at the second part XIX- at the beginning of XX cent.: scientific dissertation: 07.00.01. / O. B. Hanusyn. Lviv, 2018. – P.287.
 14. Koliada I. Teachers intelligence of the Dnieper Ukraine: comparative analysis of the material and social positions(second part of XIX-beginning of XX centuries) / Ihor Koliada // Misc. of the scientific works / Misc. of scientific works of H.S. Skovoroda Kharkiv National University. Series: History and geography. Kharkiv, 2014. Is. 51. – P. 63-68.
 15. Radchuk A. O. The role of Ukrainian intelligence in socio-political life of the Dnieper Ukraine at the end of XIX- at the beginning of XX cent. / Andrii Oleksandrovych Radchuk // The issues of the Ukrainian history of XIX-beginning of XX cent. Kyiv: Institute of history National Academy of Sciences of Ukraine, 2008. Is. XV. – P. 138-142.
 16. “Uncomfortable class” in modern projects(Andrea Graziosi, Yuriy Prysiazhniuk, Daniel Beauvois, Oleksandr Mykhailiuk, Siargei Tokts, Andriy Zaiarniuk) forum // Ukraina Moderna. – 2010. - Is. 6(17). – p. 9-44.
 17. Masnenko V. From the ‘non-historical’ folk to the ‘historical’ nation: a trial to outline identification potential of the Ukrainian national historiography / V. Masnenko // Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii / Pod redakcją K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzoska, L. Zaskilniaka. – Poznań: Instytut Historii UAM, 2010. – S. 39–51.
 18. Masnenko V. V. Historical conceptions of M. S. Hrushevskiy and V. K. Lypynskiy. Methodological and socio-political dimensions of Ukrainian historical thought in 1920s / V. V. Masnenko. – Kyiv- Cherkasy: Brama - ISUEP, 2000. – p. 284.
 19. Ankersmit F. Historiography and postmodernism / F. Ankersmit // The future history: misc. of articles in modern historiography; scientific editor G. Sahanovich. – Minsk: Medisont , 2008. – p.274.
 21. Telvak V. Mykhailo Hrushevskiy’s as an editor of the peasant newspapers and his cultural policy / V. Telvak // Ukrainian peasant. – Cherkasy, 2018.- Is. 19. – p. 127-134.
 22. Bulanova N. M. The dominant features in the Ukrainian peasantry outlook in the D. I. Yavornytskyi’s folklore and ethnographical heritage / N. M. Bulanova // The Dnieper Ukraine: historical processes, events, figures: misc. of the scientific works / Edit. board: S. I. Svitlenko and etc. – D.: Lira, 2015. – Is. 13. – p. 110-119.
 23. Kravchenko B. the social changes and national consciousness in Ukraine in XX century / B. Kravchenko; transl. into Eng. – Kyiv: Osnovy, 1997. – 424p.
 24. Balycheva L. The evolution of a social structure of the Dnieper Ukraine intelligentsia in XIX century / Larysa Balycheva // Misc. of scientific works of H.S. Skovoroda Kharkiv National University. Series: History and geography. 2013. Is. 47. – P.33-37.
 25. Hrushevskiy M. S. Of Ukrainian language and case: articles and notes/ M. S. Hrushevskiy. – Kyiv: P. Barskyi’s press, 1907. – 36p.
 26. Rudnytskyi S. Why do we want the independent Ukraine? / S. Rudnytskyi ; Arranged O. I. Shablii. – Lviv: Svit, 1994. – 416p.
 27. Vlasiuk O. The Ukrainian ethnical territories issues in Stepan Rudnytskyi’s highlights/ O. Vlasiuk // Folklore and ethnography. – 2004. - №5. – p. 111-117.
 28. Hrinchenko B. Dialogues about Ukrainian national case. The sources from the history of socio-political movement in Ukraine 19-beginning of 20 centuries/ B. Hrinchenko, M. Drahomanov. - K.: Institute of archaeology National Academy of Sciences of Ukraine, 1994. – 287 p.
 29. Kiseliova Y. A. The effect of intellectual environment of the historical-philological faculty of Kharkiv University on D. I. Yavornytskyi as a scientist/ Y. A. Kiseliova // The Dnieper Ukraine: historical processes, events and figures: misc. of scientific works / Edit. board: S. I. Svitlenko and etc. – D.: Lira, 2015.- Is.13. – p.11-21.
 30. Beketov V. M. Vasyl Stepanovych Solianyk – D. I. Yavornytskyi’s disciple/ V. M. Beketov // The Dnieper Ukraine: historical processes, events and figures: misc. of scientific works/ Edit. board: S. I. Svitlenko and etc. – D.: Lira, 2015. – Is. 13. – p. 74-78.
 31. Horban Y. A. The figure of Bohdan Kistyakivskiy in the Ukrainian liberation movement at the beginning of XX century / Y. A. Horban// Historical pages: misc. of the scientific works. -2010. -Is. 13. – p. 71-80.
 32. Sydorenko V. This insidious imperial worm: Volodymyr Vynnychenko’s memories / V. Sydorenko // Golos Ukrainy – URL: <http://www.golos.com.ua/article/327261> (12.01.2019).
 33. Tereshchenko Y. Treasures of the historical traditions / Y. Tereshchenko. – Kyiv: Tempora, 2011. – 560p.
 34. Onatskyi E. Ukrainian emotionalism / E. Onatskyi // Ukrainian soul: Misc. of the original research in Ukrainian mentality. – K.: MP “Feniks”, 1992. – p. 36-48.
 35. Zashkilnyak L. Ukrainian historiography of the beginning of XX century and Ukrainian national consciousness mythologizing / L. Zashkilnyak // Historia – mentalność – tożsamość. Studia z historii, historii historiografii i metodologii / Pod redakcją K. Polasik-Wrzosek, W. Wrzoska, L. Zaskilniaka. – Poznań: Instytut Historii UAM, 2010. – S. 9–19.

Ukrainian intelligentsia of the Naddniproshchyna of the late imperial period: historiography of the problem

Y. L. Platmir

Abstract. The article is analysis historiography of the late nineteenth – early decades of the twentieth century. Here the author includes the works of contemporaries on the history of the modern Ukrainian nation and the role of the intellectuals and peasants in it. This study examines the work of prominent Ukrainian socio-political figures, historians, ethnographers on this topic; their contribution to the study of the relationship between intellectuals and the peasantry, the «city-village» conflict, etc. are understood.

Keywords: *intelligentsia, Naddniproshchyna, vision, historiography, peasantry.*